

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

وزارت علوم، تحقیقات و فناوری

پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی

پژوهشکده علوم تاریخی

گروه تاریخ ایران اسلامی

پایان نامه کارشناسی ارشد رشته تاریخ گرایش ایران بعد از اسلام

بررسی مفهوم وطن در ادبیات سیاسی احزاب کرد از سال ۱۳۳۰ تا ۱۳۶۰

استاد راهنما: دکتر علیرضا ملائی توانی

استاد مشاور: دکتر عبدالرحمن حسینی فر

پژوهشگر: منصور اسدی

بهار ۱۳۹۹

تشکر و قدر دانی

نگارش این پایان نامه ممکن نبود مگر در سایه راهنمایی‌ها و زحماتی که استاد گرانقدر گروه تاریخ پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی دکتر علیرضا ملایی توانی متقبل شدند. از سعه صدرشان به نسبت موضوع پایان نامه بی نهایت سپاسگزارم.

از استاد محترم مشاور دکتر عبدالرحمان حسنی فر به پاس مشاوره‌های ارزشمندشان که در طول مراحل نگارش پایان نامه ارزانی داشتند کمال تشکر و قدر دانی را می‌نمایم

در طول انجام تحقیق بسیار بوده‌اند کسانی که همواره مرا از راهنمایی‌های ارزنده‌شان دریغ نکرده‌اند. قدر دان زحمات دکتر حامد کهنه پوشی، میلاد مرادی، سامان کاکه‌ممی، اردلان آقاپوری، زهرا حاجی‌پور و امید خوشبخت و مصعب رحمانی هستم که همواره با نکات ارزشمندشان در مراحل تدوین پایان نامه با من همراه بودند. قدردان زحمات حسام محمدزاده هستم که در طول نگارش پایان نامه راهنمای ارزشمند من بود.

به دلیر مرادی به پاس آنکه مرا با فلسفه آشنا کرد

چکیده

مفهوم وطن از مهمترین مقولات و شاخصه‌های هستی‌بخش و تعیین هر دولت است که بعد از صلح و ستفالی و تشکیل دولت-ملت‌ها این مفهوم از سوی تمامی ملت‌های هویت‌خواه برای تفکیک و ایجاد خط تمایز خود با سایرین مورد استعمال واقع شد. با برآمدن ناسیونالیسم کردی مفهوم وطن (سرزمین کردستان) به یکی از مهمترین چالش‌های ملی‌گراهای کرد تبدیل شد به گونه‌ای که با برساختن مفهوم کردستان بزرگ سعی بر آن شد که ذهن‌ها را به این امر متبادر کنند که کردستان به صورتی ازلی و ماهوی به محدوده‌ی جغرافیایی مشخصی در ذیل کردستان بزرگ تعلق داشته است، در ایران نیز در فاصله سال‌های ۱۳۳۰ تا ۱۳۶۰ که جریان‌ات فکری و سیاسی‌ای همچون حزب دموکرات، حزب کومه‌له و مکتب قرآن شکل گرفتند، قاعدتا به مفهوم وطن نگاه و توجهاتی داشته‌اند و به نوعی مفهوم وطن نقطه تلاقی هر سه جریان محسوب می‌شود.

این پژوهش با رویکردی ترکیبی (تفسیری-گفتمانی) سعی در بررسی واکاوی مفهوم وطن نزد احزاب و جریان‌های سیاسی کردستان در حد فاصل سال‌های ۱۳۳۰ تا ۱۳۶۰ شمسی را دارد شایان ذکر است که اساس پژوهش بر تحلیل درون‌گفتمانی استوار است. این مسئله که احزاب کردی در کردستان ایران چه برداشت و تفسیری از مفهوم وطن داشته‌اند؟ به عنوان سوال اصلی پژوهش طرح و سعی پژوهش برتبیین این مهم است.

یافته‌های پژوهش حاکی از آن است که جریان‌های کردی در سه سطح گفتمانی در تلاش برای مفصل‌بندی مفهوم وطن هر یک بنا بر ایدئولوژی اعتقادی خویش هستند. حزب دموکرات کردستان در کنگره‌های یک تا سه به صورت مشخص تعریف دقیقی از مفهوم سرزمین کردستان نمی‌دهد هر چند به دال مرکزی آن یعنی خاک کردستان اشاره‌هایی می‌کند اما به صورت بندی مشخصی از آن نپرداخته است. در اشعار هم به همین منوال، به جز در یکی دو شعر که به کردستان بزرگ اشاره دارند. حزب دموکرات تا زمان قاسملو در تریبون‌های رسمی به کردستان بزرگ و حدود آن یا نپرداخته یا اشارات بسیار جزئی به آن داشته است اما محدوده و دال مرکزی کردستان در نهایت پس از کنگره سوم حزب دموکرات کردستان ایران به استان‌های (ایلام، کردستان، کرمانشاه و آذربایجان غربی) محدود می‌گردد. حزب کومه‌له هر چند به خودمختاری کردستان در سروده‌ها و برنامه‌ها و تریبون‌های خویش اشاره دارند اما برای آنها بیشتر از مسئله ملی و سرزمین کردستان مسئله مبارزات طبقاتی و ایجاد جامعه سوسیالیستی در سایه پرچم سرخ و با اندیشه مارکسیسم-لنینیستی مطرح است، بدین ترتیب به مفهوم سرزمین کردستان و حدود آن نمی‌پردازند. در نهایت اینکه مکتب قرآن نیز در حوزه اندیشه و انتزاع هر چند به کردستان بزرگ و تقسیم آن اذعان دارند و مفتی‌زاده در اشعار و بعضی سخنرانی‌هایش سعی دارد که در رثای کردستان بزرگ بسراید اما برای مکتب قرآن نیز مسئله هویت دینی در اولویت بوده است و آنها هم محدوده و حدود جغرافیایی کردستان خودمختار را نیز مشخص نکرده‌اند و در پی ایجاد دولتی کردی نبوده‌اند.

واژه‌گان کلیدی: وطن، سرزمین کردستان، حزب دموکرات، کومه‌له، مکتب قرآن.

فهرست مطالب

۴.....	چکیده
۹.....	فصل اول
۹.....	کلیات
۱۰.....	طرح مسئله
۱۲.....	سوالهای پژوهش
۱۲.....	سوال اصلی:
۱۲.....	سوالات فرعی:
۱۲.....	فرضیه پژوهش
۱۲.....	تعریف واژه های مهم و ضروری
۱۲.....	ملت:
۱۳.....	حزب:
۱۳.....	اسلام سیاسی:
۱۴.....	قوم:
۱۴.....	ناسیونالیسم:
۱۵.....	وطن:
۱۵.....	چپ:
Error! Bookmark not defined.	گفتمان:
۱۵.....	اهمیت و ضرورت پژوهش
۱۶.....	ادبیات تحقیق
۲۲.....	قلمرو پژوهش

۲۲	اهداف پژوهش
۲۲	هدف اصلی
۲۲	اهداف فرعی
۲۳	جنبه نو آوری پژوهش
۲۳	روش شناسی
۲۳	سامان پژوهش
۲۵	فصل دوم
۲۵	تبارشناسی تاریخی مفهوم "سرزمین کردستان"
۲۶	جغرافیای طبیعی کردستان
۲۸	جغرافیای کهن کردستان در دوران باستان
۳۳	جغرافیای سرزمینی کردستان در تاریخنگاری اسلامی
۳۸	شرفخان بدلیسی و جغرافیای کردستان
۴۰	جنگ چالدران و تاثیر آن بر آینده سرزمینی کردستان
۴۲	ملی گراهای کرد و نوستالژی جنگ چالدران
۴۴	وضعیت سرزمینی کردستان از سقوط صفویه تا پایان قاجاریه (بابان و اردلان ها)
۵۰	مفهوم سرزمین کردستان با برآمدن ناسیونالیسم کردی در ترکیه
۵۵	جنگ جهانی اول و مفهوم جدید سرزمین کردستان
۵۸	مفهوم سرزمین کردستان در شورش اسماعیل آقای سمکو
۶۲	فصل سوم
۶۲	جریان شناسی احزاب کرد از سال ۱۳۳۰-۱۳۶۰
۶۳	برآمدن جمعیت تجدید حیات کردستان (کومه‌له‌ی ژیانه‌وه‌ی کوردستان)

۶۳	چرایی شکل گیری ژ.ک
۶۴	مفاد و آیین نامه ژ. ک برای پذیرش نیرو
۶۵	برنامه‌ها و اهداف جمعیت
۶۶	تشکیل حزب دمکرات کردستان ایران
۶۷	برنامه‌ها و اهداف حزب
۶۸	اعلام جمهوری:
۶۹	حزب دموکرات بعد از سقوط جمهوری کردستان تا سال ۱۳۴۰
۷۰	احزاب کرد از اصلاحات ارضی تا انقلاب ۵۷
۷۲	تشکیل حزب کومه‌له
۷۵	مکتب قرآن
۷۷	فصل چهارم
۷۷	دال‌های مفهومی سرزمین کردستان نزد احزاب ملی‌گرای کرد
۷۸	مقدمه
۷۹	بررسی تحلیل گفتمانی مفهوم وطن در کردستان
۷۹	دال و مدلول مفهوم سرزمین کردستان
۷۹	- کنگره یک تا سه حزب دموکرات و مفهوم دال مرکزی سرزمین کردستان
۸۲	واکاوی دال مرکزی مفهوم سرزمین کردستان در اندیشه عبدالرحمن قاسملو
۸۵	اشعار وطنی کردی و بازتاب دال مرکزی مفهوم وطن
۹۵	فصل پنجم دال‌های مفهومی سرزمین کردستان نزد احزاب کمونیست و اسلام‌گرای کرد
۹۶	حزب کومه‌له و دال مرکزی مفهوم سرزمین کردستان
۹۶	انعکاس دال مرکزی و دال شناور در خیرنامه‌های کومه‌له

جایگاه دال مرکزی مفهوم سرزمین کردستان در سروده‌های انقلابی کومه‌له	۹۹
موضع مکتب قرآن (ملی - مذهبیون) نسبت به مفهوم وطن	۱۰۸
بازخوانی شعر وطن کاک احمد و مفصل‌بندی دال‌های شناور مفهوم وطن	۱۱۱
نتیجه‌گیری	۱۱۵
ضمائم	۱۲۳
کتابنامه	۱۳۶

فصل اول

کلیات

۱ - ۱ طرح مسئله

در عصر جدید وطن از جمله عناوینی است که در فرهنگ‌های گوناگون و نزد همه مردم دنیا دارای بار معنایی خاصی بوده است. در میان مردم به طور کل و در میان طبقه نخبگان بالاخص مفهوم وطن اهمیتی ویژه‌ای برخوردار است در جوامع چند فرهنگی همچون جامعه‌ی ایران که جامعه‌ای از اقوام، ادیان و مذاهب گوناگون است و این بافتار قومی، سیاسی، فرهنگی، اجتماعی باعث شده است که بتوان آن را به عنوان کشوری با «تنوع گروهی» یاد کرد. همین بافتار در دوره‌های متفاوت سبب شده است عالمان، اندیشمندان و سیاسیون حول محور مفهوم وطن به صورت‌های گوناگون بیان‌دیشند.

در سطح جهانی شاید بتوان قرارداد وستفالی را ساحت مدرن مفهوم وطن دانست زیرا در آن برای نخستین بار دولت‌های اروپایی به حقوق برابر و یکسان کشورها آنهم پس از سی سال جنگ بر سر رهبری اروپا، به عنوان واحدهای مستقل اقرار کردند. مطابق این پیمان کشورهای مستقل حق تعیین سرنوشت خود را دارند، برابری و حق دخالت در امور هم را ندارند و بر اساس همین قرارداد دنیای سیاست و مذهب از هم جدا هستند و از آن پس انگیزه‌های سیاسی در امور عمومی به صورت نیروی راهنما درآمد. مفاد این قرارداد باعث شد که مفهوم وطن معنای متفاوتی از آنچه در دوران پیشاوستفالی داشت را به خود بگیرد زیرا قبل از آن وطن بیشتر معنایی دینی را با خود به همراه داشت پس از آن و در قرن‌های بعدی با قدرت گرفتن اروپا و به استعمار کشیدن کشورهای آسیایی در اواخر قرن نوزده و اوایل قرن بیست و با توجه به موقعیت جئواستراتژیک ایران و همچنین مواجهه ایران با مدرنیته باعث شد چستی وطن بار دیگر مورد پرسش نخبگان داخلی قرار می‌گیرد در این مواجهه جامعه ایرانی از طریق روبه رو شدن با چالشهای فکری، مناظره، سازشهای سیاسی و فرهنگی به بازسازی و بازتعریف این مفهوم شد. رواج معانی جدید نشانی از پدیداری نگرش‌های سیاسی بدیع و گسترش "دانش و توانش" نو بود با توجه به جامعه چند فرهنگی ایران و نضج گرفتن جریان ناسیونالیسم در دیگر لایه‌های سیاسی و اجتماعی ایران قاعدتاً تعریف از وطن نمی‌توانست تعریفی یکسان و همگون داشته باشد.

یکی از کانون‌هایی که موج ناسیونالیسم آن را فرا گرفت جامعه کردستان بود. با تاسیس جمهوری کردستان در مهاباد ناسیونالیسم کردی وارد مرحله‌ای جدید شد و مفهوم وطن مورد توجه جدیتری واقع شد. از دهه بیستم به این سو در چنین شرایطی ناسیونالیسم به بازخوانی مفهوم وطن پرداخته است وضعیت کردستان هم در خویش

ناهمگون است. حزب دموکرات در سال ۱۳۲۴ شمسی در مهاباد تاسیس شد. ریشه‌های فکری حزب تحت تاثیر جریان‌های چپ و ناسیونالیست بود. پایگاه حزب دموکرات در بین روشنفکران، طبقات پایین شهری و عشایر بوده است. آن‌ها به سرعت پس از دیدار با نماینده شوروی توانستند حمایت آنان را برای اعلام جمهوری کردستان بگیرند. هدف‌های حزب در چهارچوب خواسته‌های محلی بود. پس از انحلال حزب دموکرات و اوج گیری استبداد پهلوی، بازماندگان حزب در دهه بعد به سازماندهی دوباره پرداختند و از دو طرف هم با حزب توده و هم با حزب دموکرات کردستان عراق ارتباط برقرار کردند و سپس در حد فاصل سال‌های ۱۳۳۵ به نقد از سیاست‌های دو حزب توده و دموکرات عراق پرداختند و راه خود را تغییر داده و مشی نظامی در پیش گرفتند. در کنگره سوم حزب که در سال ۱۳۵۲ عبدالرحمان قاسملو به دبیرکلی انتخاب گردید بار دیگر بر فعالیت مسلحانه و همکاری با گروه‌های سیاسی ایران بر ضد شاه پرداختند و نیل به جامعه سوسیالیستی و خودمختاری کردستان در چهارچوب ایران از اهداف حزب دموکرات بود. پس از انقلاب نیز حزب دموکرات از انقلاب ایران حمایت کرد اما همه پرسی جمهوری اسلامی را تحریم کرد. در همان سال ۱۳۵۷، گروه چاوه، اتحادیه کشاورزان در هم ادغام شدند و کومه‌له (سازمان انقلابی زحمتکشان کردستان ایران) را بنیان گذاری کردند حزب کومه‌له تحت تاثیر انقلاب‌های آمریکای جنوبی و مائوئیستا در چین بود. سران حزب از روشنفکران شهری بودند حزب کومه‌له نیز بسیار زود به علت مبارزه مسلحانه در ایران منحل گردید. در همین ایام بجز حزب کومه‌له، مکتب قرآن که جریانی اسلامی بود نیز تحت آرا احمد مفتی‌زاده که حاکم شرع استان کردستان - منصب موروثی خانواده مفتی‌زاده بود سر برآورد. نظریات او که تحت تاثیر سید قطب و علی شریعتی بود در جامعه اهل سنت شهر سنندج طرفدارانی در بین مردم پیدا کرد مکتب قرآن در اوایل انقلاب، دارای رابطه‌ای پر فراز و نشیب با احزاب کردی و جمهوری اسلامی بود. در سال ۱۳۵۸ مبارزه مسلحانه علیه جمهوری اسلامی تشدید شد، که به اعلام انحلال آن از سوی ایران انجامید. به جز جریان مکتبها که اکنون بصورت اجتماعاتی کوچک در چند شهر فعال هستند. احزاب کرد از طرف ایران منحل اعلام شده‌اند. با توجه به شرایط تاریخی و اجتماعی ناسیونالیست‌ها(دموکرات)، اسلام گراها(مکتب قرآن) و مارکسیست‌ها(کومه‌له) تعاریف و معانی خاصی از مفهوم وطن بیان می‌کنند که بعضا تعریفی که از مفهوم وطن دارند با همدیگر در تنافر هستند.

بیان مسئله عبارت است از اینکه مفهوم وطن در اندیشه‌های احزاب کرد در دهه سی تا شصت شمسی که شامل جریان‌های اسلامی، ناسیونالیست‌ها و احزاب مارکسیست‌ها می‌شود دارای چه نگاهی بوده است و تلقی آنان از مفهوم وطن چه بوده است و چه تفاوت‌هایی در ارائه مدل دلخواه خود از مفهوم وطن نسبت به همدیگر داشته‌اند.

۱ - ۲ سوال‌های پژوهش

۱ - ۲ - ۱ سوال اصلی:

- احزاب کردی در کردستان ایران چه برداشت و تفسیری از مفهوم وطن داشته‌اند؟

۱ - ۲ - ۲ سوالات فرعی:

- ۱- منابع تاریخی و جغرافیایی تا قبل از جمهوری کردستان، مفهوم سرزمین کردستان را چگونه روایت کرده‌اند؟
- ۲- چه جریان‌ها و احزابی در کردستان به فعالیت پرداخته‌اند؟
- ۳- دال‌های معنایی مفهوم وطن نزد کردها در کردستان چه چیزهایی بوده‌اند و به نوعی مفهوم وطن را چگونه مفهوم پردازی و معنی کرده‌اند؟
- ۴- مفهوم وطن در ادبیات سیاسی احزاب کردی چگونه بازتاب یافته است؟

۱ - ۳ فرضیه پژوهش

پژوهش مورد نظر فاقد فرضیه‌ی پیشینی می‌باشد.

۱ - ۴ تعریف واژه‌های مهم و ضروری

۱ - ۴ - ۱ ملت :

- ۱- جامعه‌ای متجانس با سوابق تاریخی کم و بیش یکسان و منافع تقریباً واحد و زبان مشترک ۲- گروه‌های بزرگی از افراد بشر که مظهر اشتراک پایدار زندگی اقتصادی، سرزمینی، زبان ادبی، خصوصیات و خلیات و سنن

و آداب و سوابق تاریخی کم و بیش یکسانی دارند و میل به هدف‌ها و خواست‌های مشترک در آینده را در سر می‌پرورانند. (آقابخشی و افشاری‌راد، ۱۳۸۹، : ۴۳۷-۴۴۰)

۱- ۴- ۲ حزب :

سازمان سیاسی که از همفکران و طرفداران یک آرمان تشکیل شده است و با داشتن تشکیلات منظم، برنامه‌های سیاسی کوتاه مدت و دراز مدت برای نیل به آرمانش از دیگر اشکال سازمانی نظیر جبهه و گروه سیاسی مشخص می‌شود و معمولاً برای به دست گرفتن قدرت دولتی و یا شرکت در آن مبارزه می‌کنند. ۲- گروهی از مردم که آرمانهای مشترک و منافع خاصشان، آنها را از گروه بزرگتر که جامعه ملی است، تمایز می‌سازد و با داشتن تشکیلات و برنامه منظم و یاری مردم تلاش می‌کنند تا قدرت دولتی را به دست گیرند و یا اینکه در قدرت دولتی شریک گردند و برنامه و آرمانهایشان را بدین وسیله عملی سازند. معمولاً هر تعریفی از حزب چهار فکر و رکن را در بر می‌گیرد: ۱- حزب باید دارای سازمانهای مرکزی و رهبری کننده و پایدار و ماندنی باشد. به بیان دیگر، تشکیلات حزب تشکیلات حزب نباید با مردن رهبران و بنیانگذاران حزب از هم بپاشد. ۲- حزب باید دارای سازمانهای محلی پایدار باشد و با سازمانهای مرکزی حزب، ارتباط دائمی داشته باشد ۳- رهبران مرکزی و محلی حزب باید مصمم باشند که قدرت سیاسی را در کشور، خواه به تنهایی و خواه با کمک حزبهای دیگر به دست گیرند و آن را رهبری و اداره کنند و نباید تنها به اعمال نفوذ بر روی قدرت سیاسی حاکم اکتفا کنند ۴- حزب باید از پشتیبانی مردم برخوردار باشد. سازمانهای داخلی همه احزاب سیاسی، یکسان نیست و این سازمانها بر حسب طبیعت حزب فرق می‌کند. به طور کلی، یک حزب میتواند دارای حوزه، واحد، بخش، کمیته، کمیته مرکزی و کنگره باشد. (همان:، ۴۹۳)

۱- ۴- ۳ اسلام سیاسی :

مفهوم اسلام سیاسی مفهوم نسبتاً جدیدی است که به دنیای مدرن تعلق دارد و پیش از غلبه و سیطره آموزه سکولاریسم در جهان، چنین اصطلاحی کاربرد نداشته. بر اساس تلقی سنتی، اسلام دین جامعی تلقی شده، و مباحث سیاسی را نیز شامل می‌شد و بر این اساس نیازی به توصیف مجدد و تقييد اسلام به قيد سياسي وجود نداشت. با رد آموزه‌های مدرنیسم غربی و تلاش احیاگران برای احیای تمدن اسلامی و بازگرداندن اسلام به عرصه

زندگی سیاسی، این مفهوم از جانب غربیان به هرگونه فعالیت سازمان یافته اسلامی که در جهت به دست آوردن قدرت سیاسی باشد را اسلامی سیاسی میگویند. (Mirsepassi, 2011: p 5)

۱ - ۴ - ۴ قوم :

واژه قوم یا اتنیک (Ethnic) دارای ریشه یونانی و به معنای کوچرو می باشد سپس در دوران مسیحیت به غیر مسیحیان و غیر یهودیان می گفتند در هر حال این واژه برای قرن‌ها دارای بار منفی و طرد کنندگی بوده از قرن نوزدهم به بعد این کلمه بار نژادی بخود گرفت و افرادی همچون دوگوبینو آنجا از اتنیک نام بردند که در مورد نژادهای پست سخن می راندند. از اواسط قرن بیستم با اضافه شدن تعریف فرهنگی به تعاریف دینی و نژادی این واژه به یک مفهوم کاملاً اجتماعی تبدیل شد. این واژه بار منفی خود را از دست داده است و به واژه توصیفی و کاربردی تبدیل شد و علت کاربردی شدن آن نیز باید در رویکردهای مختلف نظریه پردازان نسبت به چگونگی پیدایش این واژه و قوم در تاریخ است. اما در کل دو رویکرد ازلی انگاری که قومیت را ناشی از احساسات اصیل و ذاتی و طبیعی می داند و همانطور که از نامش پیداست آن را از مقطع زمانی فراتر قرار میدهد و دیگری رویکرد ابزارگرایی است که در این رویکرد قومیت به سان یک مفهوم ذاتی و طبیعی برخورد نمی شود بلکه از آن به عنوان ابزاری برای بدست گرفتن قدرتهای سیاسی و اقتصادی است (Barker, 2004: p105)

۱ - ۴ - ۵ ناسیونالیسم :

با توجه به شرایط اجتماعی، تاریخی، فرهنگی گونه‌های متفاوتی از تعریف ناسیونالیسم در دائره‌المعارف ناسیونالیسم اسم برده شده است. و تا دهه هشتاد میلادی کم و بیش معنای ناسیونالیست حول محور رویدادهای اروپا و گاه کشورهای جهان سومی که به دنبال استقلال از کشورهای مستعمره بودن می چرخید از دهه هشتاد میلادی به بعد با توجه به تحقیقاتی که اندرسون و دیگران در گونه های مختلف ناسیونالیسم انجام دادند ناسیونالیسم را به دو گونه ازلی انگاری، که خود شامل سه رویکرد طبیعت گرا، زیست شناختی اجتماعی و فرهنگ محور و گونه مدرن (برساخت گرا) که آنها نیز دارای سه رویکرد اقتصادی، سیاسی و دگرگونی اجتماعی و فرهنگی می باشند. (ولی و دیگران، ۱۳۹۸: ۲۱)

۱ - ۴ - ۶ - وطن :

مفهوم وطن در دنیای پیشا سرمایه داری و علل خصوص در متون دینی و ادبی که به جا مانده است به معنای محل تولد، کاشانه، خانه، محل مرگ، و گاه در شعر شاعران به معنای قبر نیز آمده است. در دوران جدید با گسترش تجارت و افزایش مراودات سیاسی، اقتصادی در صحنه بین المللی این مفهوم با مفاهیم دیگری همچون ملت، دولت، کشور، پیوند خورده است. مفهوم وطن در کشورهای جهان سوم با تکوین ناسیونالیسم با مفهوم استعمار پیوند خورد و کشورهای مستعمره برای رهایی از استعمار سعی کردند مفهوم وطن و میهن که به یک عنوان به کار برده میشوند بر واحد کشور سوار کنند. (آفابخشی و افشاری راد، ۱۳۸۳: ۴۳۰)

۱ - ۴ - ۷ - چپ :

خواستگاه اصلی واژه چپ به تحولات دوران انقلاب فرانسه برمی گردد آنجا که چپها در مجلس این کشور در سمت چپ مجلس نشسته بودند و به علت اینکه در انقلاب فرانسه در پی گسترش حقوق شهروندی، دموکراسی و عدالت اجتماعی بودند و به شدت به وضع موجود می تاختند. در دوره های بعد در کل به همه افراد و گروههایی که با گرایشهای سوسیالیستی و کمونیستی متمایل بودن چپ میگفتند. (Scurton, 2007: p 384)

۱ - ۵ - اهمیت و ضرورت پژوهش

اهمیت این پژوهش در آن است که یک مفهوم بسیار مسئله ساز و حساس را از نگاه و خوانش کردها بررسی می کند، مفهومی که در تاریخ چند دهه ی ایران اندیشمندان زیادی از آن بحث کرده اند و محل مناقشات نیز بوده است. بدین صورت این پژوهش می خواهد درکی از وطن را نزد کردها همچون یک اتنیک به دست بیاورد. این پژوهش در وضعیتی مفهوم وطن را در آن دوره از نگاه کردها تفسیر می کند که ایران با توجه به مواجهه اش با غرب و شکل گیری گفتمان ناسیونالیستی در داخل، همزمان در میان کردها گفتمان ناسیونالیستی و چپ تاثیر چشمگیری در افکار کردها داشته است. پرداختن به رویدادهای معاصر از یک جهت که برخی از افراد تاثیر گزار

در رویدادهای آن دوران، اکنون نیز در قید حیات باشند و از طرف دیگر کمبود منابع و اسناد باعث می‌شود که در تحقیقات خود دست به عصا شد.

۱ - ۶ ادبیات تحقیق

۱- عرفان ناصری در پایان‌نامه خودش با عنوان «بررسی جامعه‌شناختی -گفتمانی احزاب سیاسی در ایران در دوره ۱۳۲۱ تا ۱۳۴۷ش» در سال (۱۳۸۷) در دانشگاه تربیت مدرس دفاع شده است

خلاصه این پژوهش بدین صورت است که تقسیم‌بندی‌ای از احزاب سیاسی در دوره مورد نظر را انجام داده‌است که عبارتند از: الف-) جمعیت احیاء کرد ب-) حزب دموکرات کردستان. ناصری به دنبال تاثیر عوامل ساختاری در شکل‌گیری احزاب و علل تداوم گفتمان آنان را مشخص نماید. چهارچوب نظری ناصری از یک سو تحت تاثیر پارادایم نمادپردازی قومی است بدین معنا که فهم ما از مناسبات امروزی، فهمی بر پایه تاریخ است و احساسات ناسیونالیستی امروزه بر پایه اسطوره‌های قومی و صور آن در ادوار پیشین است. نظریه دومی که ناصری از آن بهره برده است. نظریه استعمار داخلی است که توسط مایک هاشتر و تام نیرن بسط داده شده است. به کمک این نظریه ناصری خواسته است تا نشان دهد کردستان در ایران از مناسبات نابرابر فرهنگی و اقتصادی بین فرهنگ سلطه‌گر و فرهنگ زیر سلطه رنج می‌برد. دستاوردهای ناصری را در سه بخش میتوان تقسیم کرد در سطح توصیفی و به مشخصات معناشناختی دو حزب پرداخته، در سطح تحلیل به ارتباط عناصر گفتمانی از قبیل پایگاه اجتماعی و توده‌ای بودن گفتمان آنها بررسی شده است. در سطح تبیین نیز به بررسی سیاستهای تمرکز گرایانه حکومت پهلوی و ساختارهای اجتماعی - تاریخی کردستان پرداخته است. مهمترین یافته تحقیق را نیز می‌توان صورت بندی عناصر تاریخی - فرهنگی ما قبل مدرن (خاطرات، نماد، اسطوره و ویژگیهای فرهنگی) را در ادبیات جمعیت و حزب دموکرات دانست. کار ناصری را میتوان اولین کار در حوزه تحلیل گفتمان در مطالعات کردشناسی در ایران دانست. تحقیق وی هرچند درباره گفتمان‌های جمعیت ژ.ک و حزب دمکرات است اما در اثر خویش به

نمادپردازی، نشانه‌شناسی و شاخصه‌های گفتمانی هیچ کدام از متغیرهای مستقل خود نپرداخته‌است و فقط در سطح کلیات و تئوری باقی مانده‌است این در حالی است که آثار جامعه‌شناختی باید به همه سطوح معرفتی جامعه بپردازند و یکی از مهمترین سطوح جامعه مورد نظر محقق ادبیات و شعر و فولکلور در آن دوران بوده‌است پس غفلت از آن صدمه جدی به تحقیق وارد نموده است.

۲- عبدالعزیز مولودی در پایان‌نامه خویش با عنوان «تحلیل جامعه‌شناختی سیاسی حزب دموکرات کردستان ایران» به سال (۱۳۷۳) نوشته شده است.

مولودی به این اساس اعتقاد دارد که جنبشها برای دستیابی به آرمانهای خود دست به ایجاد احزاب سیاسی خواهند کرد و موفقیت هر حزبی به میزان دسترسی به آرمانهای آن جنبش بستگی خواهد داشت. به باور محقق حزب دموکرات با تاثیر پذیرفتن از فاکتور مذهب و ناسیونالیسم توانسته است بر فضای سیاسی کردستان تاثیر بگذارد و در سطح بین‌المللی نیز روابط حزب با جریانهای سوسیالیستی بین‌المللی و پیروی از سیاست جذب حداکثری، باعث شده این حزب ماندگار بماند. مولودی در بیشتر مباحث مورد ذکر خود بر این نکته اعتقاد دارد که حزب دموکرات به خاطر روابطش با حزب توده و شوروی، سیاستهایش تحت نظر و اداره شوروی کنترل و به پیش می‌رود. مولودی جامعه‌کردی را جامعه‌ای عشیره‌ای در حال گذار به جامعه‌ای شهری که در آن ساختارهای سنتی تسلط دارد ترسیم کرده‌است. در نهایت به باور مولودی، ناسیونالیسم کردی یک جنبش محدود می‌باشد که تحت تاثیر پیمان سور و به واسطه نخبگان تحت تاثیر کشورهای بیگانه به وقوع پیوسته است. وی در بخش‌هایی از کتاب به عشایر و اقتصاد کردستان پرداخته است که مشخص نیست ربط آن با تحقیقش در کجاست. مولودی در نوشتار خود دچار ورود به حلقه شده است و حزب دموکرات را در نه در زمانه و مکان خود بلکه در بیرون از متن خود به بوته واکاوی کشانده‌است اثر وی که هرچند به عنوان اولین تحقیق جامعه‌شناختی در مورد حزب دموکرات شناخته شده‌است اما این اثر همانطور که به آن اشاره شد حزب دموکرات را از ابتدا حزبی پیرو سیاست‌های شوروی و حزب توده دانسته است این در حالی است که این فرض را نمی‌توان برای دوره‌های مختلف فعالیت این حزب صادق دانست و در صفحات خود تحقیق نیز بدین پارادوکس برخورد کرده است اما از پرداختن به آن خودداری کرده است نکته دیگر اثر وی استفاده از روایاتی است که با روایات دورات استبداد همخوانی دارد. محقق به تاثیر گفتمانهای احزاب دیگر و روابط فی ما بین احزاب علل خصوص احزاب دیگر کردی نپرداخته

است و علاوه بر آن با توجه به اقرار نویسنده در تاثیرگذاری حزب در جامعه کردی، هیچ اشاره‌ای به علل و دلایل موفقیت آن ننموده است.

۳- امیر سجادی در رساله دکتری «زمینه‌های پیدایش، تحول و ساختار سیاسی حزب تجدید حیات کردستان (ژبانه‌وهی کردستان)» که در سال ۱۳۹۶ در دانشگاه خوارزمی دفاع شده است

سجادی نیز در اثر خود به ورود ناسیونالیسم در ایران و تاثیرات این ایدئولوژی در ساحت جغرافیای ایران بخصوص در دوران پهلوی و تاثیر گفتمان مرکز گرای پهلوی در پدید آمدن گفتمان تجدید حیات کردستان پرداخته است. به باور سجادی سیاست سرکوب و انکار هویتی که به وسیله پهلوی‌ها به دکتترین آنها در برابر اقلیت های قومی تبدیل گشته بود باعث شد که حزب ژ.ک به عنوان نخستین حزب سیاسی کردهای ایران شکل گرفت و با انتشار مجلات و روزنامه سعی کرد که در طول حیات نسبتاً کوتاه خود تجربه‌ی جدیدی را در ساختار سیاسی کردستان آن روزگار که در آن نیروهای عشایری، قبیله‌ای و مذهبی بر جامعه تسلط داشتند به چالش بکشد. فرضیه رساله مذکور بر این اصل استوار است که چگونه دکتترین پهلوی در برابر کردها باعث شکل گیری حزب ژ.ک شد؟ و چه شرایط تاریخی و عواملی در به وجود آمدن حزب ژ.ک تاثیر گذار بودند؟ اثر وی از آن جهت که به تاثیر گفتمان حاکم بر کردستان پرداخته است دارای نکات مفیدی است.

۴- رزگار برفروخت «مسئله کرد و فرایند دولت-ملت سازی در ایران دوره پهلوی» نوشته که به سال ۱۳۹۵ در دانشگاه تربیت مدرس دفاع شده است.

به باور برفروخت فرایند دولت - ملت سازی به شیوه دمکراتیک در دوران مشروطه شروع شد و سپس به زودی جنبه‌های دمکراتیک آن به کناری نهاده شد و همین امر کافی بود تا اقلیت های اتنیکی هر کدام واکنشهای متفاوتی در این فرایند از خود بروز دهند و در این بین کردها با توجه به فروپاشی عثمانی و رشد ملی‌گرایی کردی در مناطق مختلف و نقش‌آفرینی نیروهای بین‌المللی توانستند در بین رویکرد آمرانه دولت-ملت سازی از بالای پهلوی و خودشان گسستی ایجاد کنند که وی از آن به عنوان کنشگری فعال یاد می‌کند. به باور برفروخت رشد و گسترش گفتمانهای جدید که تحت تاثیر شرایط جدید منطقه‌ای و جهانی به وجود آمده بود باعث شد که گفتمان‌های جدیدی در منطقه به منصف ظهور برسند و خصیصه اصلی این گفتمان‌های جدید تمامیت‌خواه و اقلیت ستیز بوده‌اند. پژوهش وی از این جهت که تقابل کردها را با حکومت مرکزی در دوران پهلوی بررسی می‌نماید دارای نکات قابل تاملی است به علاوه پژوهش از اسناد جدیدی نیز بهره گرفته است. با توجه به اینکه فرض

اصلی نویسنده کتاب بر این نکته استوار است که پس از سیاستهای حکومت مرکزی و به وجود آمدن پدیده دولت ملت-سازی کردها با حکومت مرکزی به تقابل و واگرایی برخاستند این در حالیست که زمینه‌های گسست کردها با حکومت مرکزی را نیز اگر بر فرض جنگ و ستیز بگذاریم به دوران پیش از دولت-ملت سازی نیز برمی‌گردد. از سوی دیگر این اثر نیز با توجه به ادعای خود محقق مبنی بر داعیه‌های سرزمینی سمکو و گسست کردها با حکومت مرکزی هیچ اشاره‌ای به مفهوم وطن یا مفاهیمی که دال بر سرزمین جغرافیایی یا داعیه رهبران کرد بر سرزمینی باشند نکرده‌است این نکته در حالی است که همه حکومتگران به ناچار باید بر روی زمین جغرافیایی حکومت کنند.

۵- ولادیمیر مینورسکی در مجموعه مقالات خود که در دایره المعارف اسلامی چاپ شده و در حد فاصل سالهای ۱۹۱۳-۱۹۳۵ به زبانهای انگلیسی، آلمانی و فرانسوی به طور همزمان در دسترس علاقه مندان مطالعات تاریخی قرار گرفت.

مینورسکی در این مقالات به تاریخ کردها به خصوص تاریخ کردهای قفقاز و تاریخ باستان آنها پرداخته است. نوشته‌های وی در مورد روادیان و شدادیان از اولین تحقیقات جدی در مورد آنان است. آثار مینورسکی از این جهت که به زبانهای قفقازی و باستانی تسلط داشت و همچنین از منابع مختلف استفاده کرده است دارای اهمیت خاصی است. از نکته سنجی‌های مینورسکی اگر بگذریم باید آثار وی را به هر صورت در دایره مطالعات شرق شناسی مورد تفحص قرار بدهیم و نگاه آنان را با عینک انتقادی مطالعه نماییم. علاوه بر نگاه شرق‌شناسانه مینورسکی آثار وی در مورد کردها بیشتر حول محور تاریخ سیاسی و زبان کردی است و در آثار وی فقط برای آشنایی مخاطبان از سرزمین کردستان یاد شده است مضاف بر این نکات، نویسنده این سطور به دنبال تبیین نگاه کردها به مفهوم میهن است و فقط از آثار شرق‌شناسان برای مطابقت و مطالعه تطبیقی استفاده شده است.

۶- نوشیروان مصطفی امین در کتاب «کرد و عجم» که به سال ۲۰۰۵ نوشته است در این کتاب نوشیروان در پی تبیین و چرایی تضاد بین کردها و حکومتهای مرکزی و نماینده‌گان ترک آنها در غرب ایران با رویکردی تاریخی است. تحقیق وی از آن جهت که در از منابع مختلف عربی، فارسی، کردی استفاده کرده است سبب غنای تحقیقش گردیده است همچنین از اثر وی میتوان اطلاعات مفیدی حول نظام اجتماعی و تقسیمات کشوری و منازعات گروه‌های مختلف بدست آورد. محقق در مقدمه کتاب نیز خود به برخی از کاستی‌های تحقیق خود از جمله تبیین

چرایی جدایی لرها از کردها در منابع تاریخی و همچنین بررسی تاریخ اردلان و جایگاه این امارت نشین کرد در تاریخ کردستان ایران و همچنین عدم اشاره به دوران جمهوری کردستان اشاره کرده که در جریان حوادثی از بین رفته است و محقق نتوانسته است دوباره آنها را دوباره در کتابش بیاورد. نوشیروان نیز با توجه به اینکه خود معترف بر این نکته بود که جنگ کردها و حکومت‌های مرکزی بر سر مسائل قدرت و سرزمینی بوده است اما در هیچ کجای کتاب به مسئله اهمیت جغرافیا در مسائل سیاسی اشاره‌ای نکرده است.

۷- آزاد حاجی‌آقایی در کتاب «گذشته‌های متضاد: خوانشی گفتمانی از ناسیونالیسم کردی» به سال ۲۰۱۶
حاجی‌آقایی در این کتاب چگونگی شکل‌گیری هویت مدرن کردی و پدیداری گفتمان ناسیونالیستی در فضای سیاسی-اجتماعی کرد را مورد تحقیق و تفحص قرار داده است. وی در این اثر از منابع ترکی، انگلیسی، فارسی و کردی استفاده نموده و در این تحقیق با رویکردی میان‌رشته‌ای بدنبال تبیین چگونگی بازنمایی هویت کردی و سیر تاریخی آن در روزنامه‌ها و خاطرات بوده‌است و به طور کلی رابطه قدرت و زبان در ساختار گفتمانی ناسیونالیسم کردی را مورد تجزیه و تحلیل قرار داده است. نکته حائز اهمیت در کار حاجی‌آقایی مبنا قرار دادن و تحلیل درون گفتمانی است بدین ترتیب با توجه به اینکه به بررسی گفتمانی مفهوم هویت در ساختار گفتمانی ناسیونالیسم کردی در زبان پرداخته است به آثار و حوادث کردستان توجه وافی داشته است. وی در کارش به مضامین مهم در دنیای مدرن یعنی هویت، پرداخته است اما به وجوه بازنمایی شده هویت به صورت گزینشی و به مسئله زبان و نوشتار بسنده نموده‌است.

۸- حبیب‌الله تابانی در کتاب «وحدت قومی کرد و ماد منشاو نژاد تاریخ تمدن کردستان» نوشته شده به سال ۱۳۸۰
در انتشارات نشر گسترده در دسترس عموم قرار گرفته است. وی در تحقیقش از یک سو به دنبال اثبات و نشان دادن همبستگی‌های ملی و واقعیت‌های قومی قوم کرد و ایرانیان است و در سوی دیگر به این مسئله پرداخته است که کردها نیز دارای تاریخ و فرهنگ شکوفایی بوده‌اند. نکته اصلی که باید بدان اشاره کرد پیرامون بحث نظریه نژادی است که مسائل و مباحث این فرضیه تا بدین روز نیز منجر به کشمکش‌های متفاوتی شده‌است و در حالی که به حکوت و اقوام ماقبل مادی اشاره می‌کند اما با توجه به اینکه تحت تاثیر نظریات شرقشناسانه و گفتمان رایج حکومت بود، قلم وی فراتر از این فرضیه که نژاد کردها با مادها همخوانی دارد فراتر نمی‌رود. اثر وی را از یک سو باید جز تحقیقات ترجمه‌ای محسوب کرد زیرا فرضیات و نظریه وی را نیز نویسندگان دیگری